

МАГДАЛЕНА ШИШКОВА. „НО РАЗКАЖИ СЪС ДУМИ ПРОСТИ. . .“
(РАЗГОВОРИ СЪС СЪВРЕМЕНИЦИ НА НИКОЛА ВАПЦАРОВ) С., Изд.
Български писател, 1989 г.

Ако е всеобхватно твърдението „Всичко с времето си“, то и тази книга излиза навреме. Вероятно за създаването на мемоаристика ограничаваща е само биологията. Значение за нейната стойност имат непосредствеността и свежестта на спомена или като тяхна замяна — записване на преживяването. Затова в книгата съвременниците на Вапцаров многократно изказват съжаление за пропуснатите възможности за по-автентично запазване на спомените си за поета. Но късният разказ не бива да смятаме за закъсиял. Изминалото време предполага истинска проверка на силата на преживяното и общения, немислими без времева дистанция. Впрочем сложността и противоречието между автентичност и утвърдило се в съзнанието са централен проблем на „Но разкажи със думи прости. . .“, а и на читателското доверие към достоверността.

Доскоро изглеждаше, че мемоаристиката за Вапцаров се е изчерпала — по биологични причини. Едновременно с това тя остави един незадоволителен или най-малко несъответен на поета образ. Неудовлетвореността от него е подтикът, водил М. Шишкова към създаването на тази книга.

Първоначалните ми думи за мемоаристиката подвеждат към непълна жанрова характеристика, макар че мемоарното е основата и **целта** на книгата. „Но разкажи със думи прости. . .“ представлява поредица от **анкети-разговори** със съвременници на Вапцаров, които **целта** доизграждането на споменния му образ. Това е предизвикана и целенасочена мемоаристика, отворена и за ценностни оценки, и за изследователски податки, и за характерологични обобщения. Във въстателните думи-саморазкрития за своята роля М. Шишкова подчертава стремежа си към автентичност. На обявената договореност обаче тя често изневерява и заради извечната неконтролируемост на всеки разговор и заради отклоненията от мемоарното.

Редкият жанр на диалогично предизвиканата мемоаристика откроява и в тази книга някои свои особености и проблеми. Особена важност има връзката интервюер-интервюиран. В идеалния случай тази двойка изглежда така: компетентен интервюер и благодарно разположен, искрен и заинтересуван интервюиран. Тогава за водещия остава само изчерпващото навлизане в споменните зони на събеседника. Но съставът на интервюираните е наложил друг тип участие на М. Шишкова. Между тези хора има канонизирали и митологизирали спомена си, има

позагубили непосредствеността на изживяното, има мълчали досега за светостта на носения образ. От друга страна, нееднородният като носител и тълкувател на информацията състав носи различни предизвикателства за интервюорката и сам моделира участието ѝ.

М. Шишкова се превръща в герой на книгата, чието развитие и превъплъщения предизвикват също читателския интерес. Може би най-ниската степен на присъствието ѝ, разочаровало сигурно и нея, е съгласието да замени живото общуване на Хр. Радевски с писмените му отговори. Но това ми напомня как би изглеждала книгата, ако водещата се задоволеше с ролята на автора на въпроси — изчезването на общуването щеше да ни остави точни и честни към паметта страници, студени и безстрастни към своя обект.

Изпитание за М. Шишкова се превръщат тези събеседници, които подават недостатъчна информация. В такъв случай се стига до парадокса интервюираният да стане водещ — той заставя интервюорката да бъде максимално изобретателна, кара я да раздробява разговора, за да измъкна на малки дози запазеното в паметта. Тук всъщност разговорът става интересен сам по себе си, а не като спомен за поета.

В обратния случай — когато интервюираните притежават значителна информация (Ив. Керезиев, Р. Босева, М. Сматракалев), — диалогът става по-скоро стимулиран монолог. Сега ролята на интервюорката се свежда до усещането за разумния предел на ненамесата. Това изпитание тя не винаги успешно преодолява. Това се случва например при Ив. Керезиев, човек затворен изключително в миналото и поради това притежаващ множество наблюдения. М. Шишкова понякога преждевременно го препраща към друга тема, преди да е разкрил всичко от споменатата ситуация.

Друг вид такт и тактика са били необходими в разговорите с хора, които са едновременно и в диалога, и в спомена. Такъв е Л. Везъв, склонен към анализ и самоанализ чрез спомена и някогашните си наблюдения. Избраната от М. Шишков позиция на поощряване на съда и самостъда е възможно най-добрата.

Изброените дотук подходи на интервюорката представляват предопределената доброжелателна същност на събирача на спомена, както и сферата на общността на интересите на двамата участници в диалога. Несъгласието тук е априори из-

ключено, договореността е предварително постигнатата от жанра — чистата мемоаристика. Но — както казах, — жанрът често се нарушава и там целите стават различни: интервюираният отстоява своя субективизъм; водещата — своя, като наред с това брани и редица от утвърдените представи. Тогава тя изразява несъгласие, спори, изисква повече доказателства от разказвачите. Истината за споменения образ, разбира се, не се ражда в споровете, но в тях се проверяват позиции и така се поддържа читателският интерес.

М. Шишкова сменя няколкократно лика си на водещ, не за да доказва артистичност в диалога. Наложението ѝ от ситуацията промени са в полза на максималното натрупване на мемоарни свидетелства. И в това тя успява, с което не се изчерпват идещите от такава книга проблеми. А те в реценционна последователност са поне още два: типът информация и истината.

Типът информация на пръв поглед също се определя от взаимодействието интервюор-интервюиран. Но това е само една илюзия, като изключим естествено възможностите за цензуриране по пътя към издаването. Типът информация не е толкова темата на разказаното, колкото интелектуалната и нравствената степен, от която тръгва разказвачият. И ако на интервюора се пада някаква роля тук, то тя е главно в подбор на интервюираните. Впрочем днес този подбор вече не е богат и зависим от нечие желание и познаване.

Доколкото темата е все пак част от типа информация, тя също се оказва независима от интервюорката. Когато М. Шишкова изходи от своето любопитство и забрави за партньорското знание, винаги стига до безответие — така например пропадат опитите ѝ да открие нещо повече за написването на „История“. Обратното — щом не насила интервюираните да излязат от своите теми и тип информация, тя и читателите получават максималното.

Типът мемоарна информация не е зависим само от степента на познанието с поета, т. е. от степента на неговото доверие към сегашните разказвачи. Той се определя преди всичко от начина на наблюдението, или казано по-общо — решаващ е погледът на мемоаристите от книгата към човека въобще. С риск да схематизирам ще подредя разказвачите от „Но разкази със думи прости...“ като носители на три типа информация, намирайки границите между тях за подвижни.

Първата група представя Вапшаров като един от героите, от социалните борци, индивидуален преди всичко с това, че е сред най-самоотвержените и че е поет. В някакъв смисъл те индивидуализират схема, без да съзнават това. За тези разказвачи такава представяне означава висша представа за човека и те нямат усещане за наситена деперсонализация. Той доведе, организира, направи акция; живя, писа и загина като герой — това са аргументите-спомени на този тип информация. Между тях и стандартното юбилейно слово няма особена разлика въпреки несъмнената убеденост на разказвачите.

Другите два типа информация са близки помежду си и често се преливат. Близостта идва от общия стремеж да видят непредубедено личността, а различията — от начина, по който го правят.

Вторият тип информация генерализира обобщението, вижда монолитност и неподвижност в съставките на характера. Той изхожда от общата представа и после я допълва със спомена като неин орнамент. В някаква степен той се подхранва от пиетета към личността и поета и от отдалечеността на времето, като същевременно се бори с изкушенията на пиедесталите и високите квалификации. Крайният продукт от разказа на интервюираните от този тип е живещият, но някакси лишен от движение Вапшаров. В тази група, или по-скоро между тази и следващата група мемоаристи, попадат редица от ценните страници в книгата — на Кр. Радонов, М. Молерова, М. Сматракалев, Р. Босева.

В третия тип информация личността присъства като най-реална, с уловена сложност, с устоявост, изградена от търсене и противоречивост даже. Дистанцията между мемоариста и Вапшаров непрекъснато се преодолява в името на живото му изграждане. Доближаването не е интимничене и кокетниране с място около поета, това е задължителният път за проникване. Тъкмо при тези разказвачи оценката за Вапшаров е най-висока, защото е искрена докрай и плод на любов, растяща от времето на познанието до днес чрез опита и сравнението. Позволявам си да се изкажа само като читател — с удоволствие четох казаното от Др. Колчагова-Лагадилева и Ив. Керезиев.

Някак встрани от останалите стои словото на Н. Елисеев. Той почти през целия си съзнателен живот е контактувал професионално с мира на поета и с материалното му наследство. Затова в разказите му има ценни рецензионни и мемоарни откровения, има преливане между наблюдаването, чутото и споменатото за поета и за неговата майка.

От типа поднесена ни информация зависи и другият проблем на книгата — истината. Около Вапшаров, а и не само около него, битова самозмамата, че от множеството спомени ще се извлече истината за личността и за свързаните с нея събития. Даже някои изследователи бяха определили и метода, по който става това — засичането. Не се разбира обаче в коя координатна система се засичат абсолютно противоположните споменни факти и позиции — пример за това в книгата е участието на Вапшаров в Соболевата акция според спомените на Кр. Радонов и М. Сматракалев. Опитът за свеждането на мемоаристиката до някакви практически цели или до търсач на абсолютната истина не отчита характера на жанра.

Споменните свидетелства разкриват различни страни от характера и дейността на личността и с това са някаква част от истината. Наред с това те диалогично ни информират за обекта и субекта на мемоарното, а в случая и за още една страна — интервюорката. Тъкмо това се опитам да анализирам в рецензията.

Колкото до истината, уместно е да отбележим какво тук липсва от проявите на личността. Няма го театралът Вапшаров и творческата лаборатория на поета. За театрала е обяснимо — мемоаристите от книгата не са го познавали в активните периоди на тази му дейност и не са долавявали отношението му към театъра. А за поезията — вероятно Вапшаров подобно на други български писатели, не е допуснал никого в своята светая светих. Тъкмо като в

това и тази книга ни оставя на прага, изглежда, че ние всички ще трябва да го прекрачваме сами с поета. Несъмнено е едно — Магдалена Шишкова е извършила тежко и благородно дело и е изпълнила

целите си с висок професионализъм, с обич и съпричастие към поета Никола Вапцаров.

Йордан Каменов

КЛАСИКА И СЪВРЕМЕННОСТ

Angel Pariente: „En torno a Góngora“, ed. „Jucar“, Madrid, 1988.

Filippe Van Tieghem: „Victor Hugo — génie sans frontière“, ed. „Larousse“, Paris, 1988

Fernando Pessoa: „Teoria poetica“, ed. „Jucar“, Madrid, 1988

Стара истина е, че класическата литература е винаги свързана със съвременната литература, с онези неувяхващи истини за живота, с дълбоката душевност, която винаги вирее в неувяхващите стремежи на човека към свобода и прогрес. Макар че някои закостенели мозъци — далтонисти, забравят тази вечна истина и оставят редица покости след себе си, най-великите и най-важните творци в българската литература и днес ни занимават с дълбоките си прозрения в своите произведения, те напират в дълбочината на чувствата ни и най-сигурните пътища за прогрес — като Христо Ботев, Иван Вазов, Пейо Яворов, Пенчо Славейков, Христо Смирненски, Никола Вапцаров и др. Това се чувствава и в световната литература, чийто творци завинаги сочат най-светлите помисли за човешкото достойнство и добруване, за истинския ход на културата и литературата, като незабравимите Александър Пушкин, Виктор Юго, Хайнрих Хайне, Лев Толстой, Уилям Шекспир, Фьодор Достоевски, Федерико Гарсия Лорка и др. Там, където класиката не е на почит, не се уважава от късогледни ценители, там и съвременната литература е в застой. И за да няма елементи на подценяване, на неразбиране, класическата литература се изучава непрекъснато, разяснява се по-най-различни поводи, защото тя е неизчерпаем източник на вдъхновение, на знания и устреми за нов културен национален и световен градеж.

Тази неизменна задача следват и някои реномирани чуждестранни издателства — като испанското изд. „Хукар“ от Мадрид, чийто книги, ни занимават сега. Издателството например поддържа с достойнство поредицата „Поетите — представителна серия“, към която спада и солидният сборник „Възвръщане към „Гонгора“, съставен като луксозно издание от изтъкнатия испански литературен критик и историк Анхел Паринте. Самото заглавие подсказва, че испанската читателска публика и интелигенцията се връщат винаги към живота и творчеството на великия испански поет Луис де Гонгора и Арготе, чийто творчество и сега привлича с неговата неувяхваща поетична сила, с дълбоките си мисли, изречени с голям творчески полет още преди 4 века. И за да бъде прецизно оценена тази поезия, съставителят Анхел Паринте е събрал над 336 страници редица изследвания, критични материали и писма, не само от съвременни автори, но и от съвременници на Гонгора, като например Лопе де Вега — също така гениален поет и драматург, живял по същото време на испанска земя, като Педро Валенсиа, Хуан Пинеда и други, от латиноамериканските му ценители като мексиканец Алфонсо Рейес, аржен-

тинена Хорхе Луис Борхес, кубинеца Лесам Лима и други видни писатели от този район на света. Особено ярко са написани изследванията „Да пристъпим към Гонгора“ от видния белетрист и есеист Асорин, „Любовните сонети на Гонгора“ от американския испанист Робърт Джеймс, „Гонгора и усетът към света“ от испанския литературен критик от младата генерация Андрес Рубайна и др. Неслучайно последният завършва своите разсъждения с крилатата мисъл, че „да се пише поезия, това значи да се пресъздаде света“.

Друг особен факт в това отношение, което иллюстрира величието на класиката, представлява животът и творчеството на великия френски поет, белетрист, публицист и общественик Виктор Юго, чийто стогодишнина от неговата смърт неотдавна беше чествувана по всички краища на света. Защото този неувяхващ творец на живото френско слово остана като незаличим пример не само за всички френски писателски поколения, но и за тези от световната литература въобще. Даже патриархът на българската литература Иван Вазов се е учил от неговото трепетно и живително слово, от неговия колоритен лиризъм и историческа правда. Затова за Виктор Юго не спират да излизат най-разнообразни изследвания за неговата творческа последователност, за неговата лирическа и обществена правда като неотдавна излязлата изцяло издадена биография „Виктор Юго — геният без граници“ от литературния критик и историк Филип ВанТиттем, от парижкото издателство „Ларус“, чиято известност се носи по всички посоки на света от неговите многобройни изцяло издавани речници и енциклопедии, както и други литературни и езикови пособия. Неслучайно този живо написан „Речник на неговия живот и творчество“, както се казва в подзаглавието на книгата, говори за обхвата на неговия живот и дълбоката творческа мисловност на този, който е проявил достойнството си като борец и общественик, защитил и българската борба срещу петковното турско робство. Този колосален труд не е обикновена биография, написана под формата на речник, а едно ярко отражение на неговия богат творчески и обществен живот, с многобройни снимки и факсимилета, за да изгледят ярко и достойно творческият гений на Виктор Юго. А краткият, но съдържателен предговор на френския писател Жак Дьомулен завършва с крилатата мисъл на също така великия френски поет Шарл Бодлер, че „не само е велик, но и универсален“ като творец и поборник за по-хубав свят и човешко добруване.

Спирам се и на рядката по своята есенциална насоченост книга „Поетична теория“ от най-голе-